

Jussi Moisio

Lisiä Maarian Käsämäen kalmiston tutkimuksiin – androsentrismistä kohti monipuolisempaa tulkintaa

*Tillägg till studier av Maaria Käsämäki gravfält
– från androcentrism mot mer mångsidig tolkning*

Denna studie är en kritisk diskussionsöppning kring tolkningen av kön och genus på s:t Marie gravfält i Käsämäki. Platsen har varit central för studier av romersk järnålder i Finland och tidigare tolkningar har fokuserat på vapengravarnas maskulina aspekter, något som visat sig vara problematiskt. En mer detaljerad undersökning av den utförda osteologiska studien visar att många av de tidigare tolkningarna är felaktiga. I en del av gravarna som tidigare har tolkats tillhöra män fanns bara kvinnor och vice versa. Mest intressant var grav nr. 42 med identifierade ben från en kvinna och en björn. Det fanns också några gravar utan smycken, vapen eller verktyg, men närvaron av häst-, björn- och sälben kan vara tecken på social status.

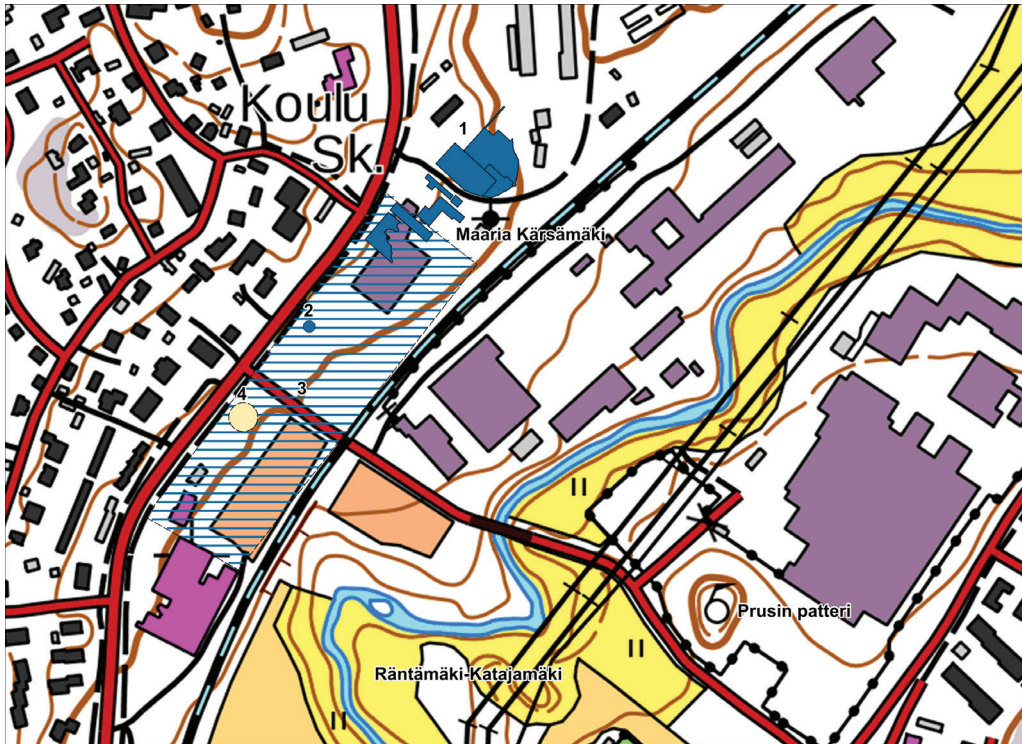
Johdanto

Turun Maarian Käsämäki (mj. rek. nro 853010019) on Vähäjoen varrella sijaitseva asuinpaikka- ja kalmistokohde, josta tunnetaan löytöjä kivikaudelta rautakaudelle. Alueen käyttö kalmistona painottuu pääasiassa vanhemmalle roomalaisajalle ja tämän jälkeen hautaaminen näyttää vähenvän asteittain, kunnes se päättyy kokonaan merovingiajan alkupuolella. Hautauksien suuren lukumäärän ja esinelöytöjen perusteella kohdetta voi pitää yhtenä vanhemman rautakauden merkittävimmistä kohteista Suomessa.

Alueella on suoritettu kaivauksia epäsäännöllisin väliajoin 1920-luvulta aina 1950-luvulle saakka ja näiden myötä uskotaan, että suurin osa kalmistoalueesta on saatu tutkittua (Virtanen 1922; Salonen 1927; Tallgren 1932; Salmo 1950; 1951a; 1952). On kuitenkin syytä epäillä, että kalmisto on ollut oletettua suurempi, sillä kaivausalueiden ulkopuolelta löytyi merovingiajan

alkupuolelle ajoittuvia esineitä mahdollisesta palokuoppahaudasta (Salmo 1952). Tämän lisäksi vuoden 1991 inventoinnin yhteydessä kalmiston läheisyydestä löytyi lisää merkkejä rautakautisesta toiminnasta sekä mahdollinen palokuoppahauta (Sartes 1992). Voidaankin olettaa, että kohteesta on säilyneitä osia jäljellä ainakin Sartesin inventoimalla alueella (kartta 1).

Kalmistosta on tunnistettu hautoja ja haudan kaltaisia rakenteita yhteensä 75–93 kappaletta (kartta 2). On kuitenkin todennäköistä, että niitä on alun perin ollut enemmänkin, mutta ne ovat tuhoutuneet myöhemmän maankäytön yhteydessä. Osa haudoista on tunnistettu hiekkakuopasta löytyneiden esinekeskittymien avulla ja näiden lisäksi muutama hauta löytyi alueen halki kulkeneen tien laajentamisen yhteydessä. Tien kohdalla olleet haudat olivat vaurioituneet ainakin osittain, mutta niiden säilyneet osat saatiin tutkittua ja dokumentoitua välittömästi niiden löytymisen jälkeen (Tallgren 1932; Salo 1968: 34; Raninen 2005: 41).

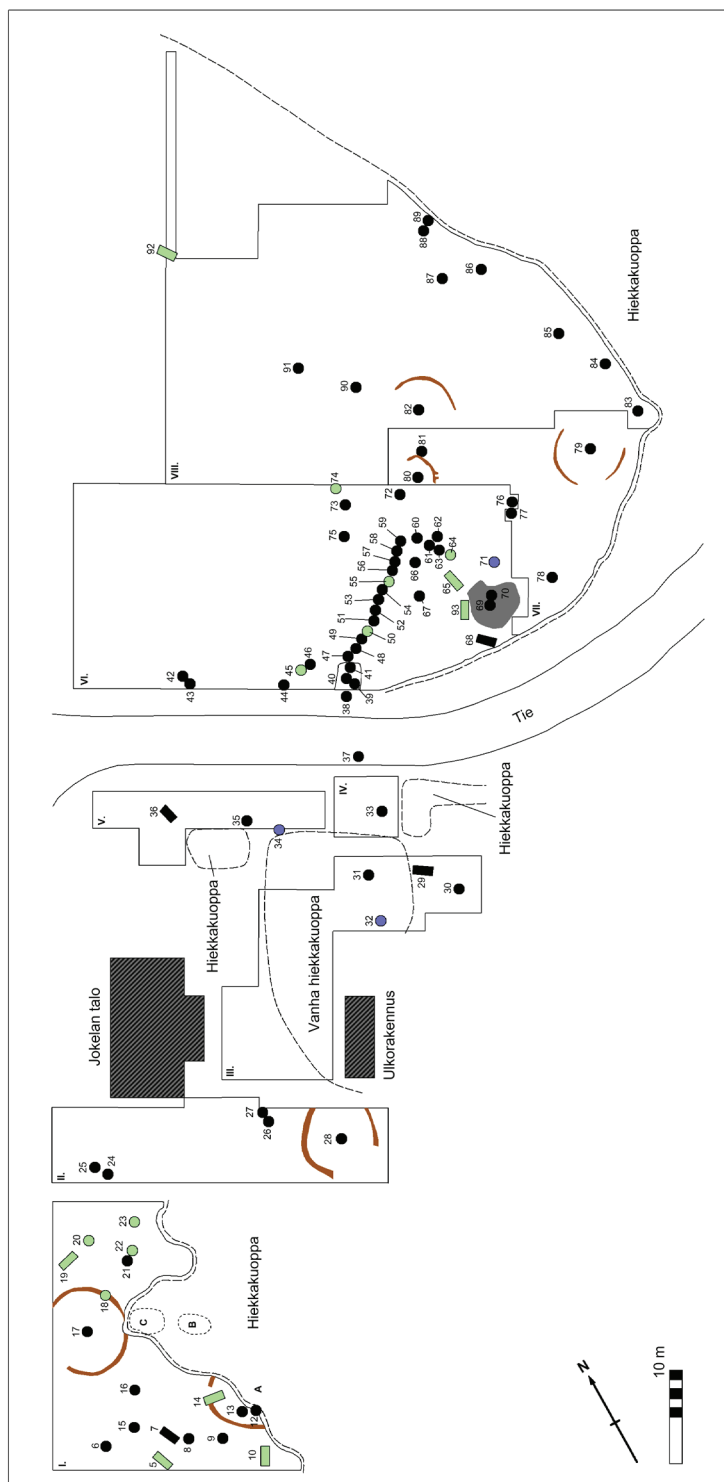

Kartta 1. Maarian Kärämäen kalmiston tutkitut ja inventoidut alueet kartalle asemoituina. 1. Kaivausalueet; 2. Merovingiaikainen asehautaus; 3. Sarteksen inventoitu alue; 4. Kuppi-kallio (Pohjakartta: Maanmittauslaitos, peruskarttarasteri 07/2016).

Suurin osa kalmistosta kaivettiin Helmer Salmon johdolla, mutta tutkimuksen kannalta tärkeimmässä asemassa on ollut Unto Salon tekemät tulkinnat, jotka julkaisiin hänen väitöskirjassaan *Die frühromische Zeit in Finnland* (1968). Maarian Kärämäen kalmiston merkityksestä kertoo myös se, että siitä on peräisin termi kärämäentyypin kalmisto, jolla tarkoitetaan Lounais-Suomen rannikkoalueelta löytyneitä ja suurelta osin roomalaisajalle ajoittuvia kalmistoja. Näissä vainajat on pääasiassa haudattu maanalaisiin palokuoppahautoihin, mutta muutamasta kohteesta tunnetaan myös joitakin ruumishautoja (Salo 1968: 192–193; 1984: 208). Hautaustavan alkuperä ei ole löydettävissä Suomesta, vaan kyseessä on germaaninen traditio, jonka juuret ulottuvat pronssikauti-

seen uurnakenttäkulttuuriin Keski-Euroopassa (Salo 1984: 209).

Siitä, mistä kyseinen hautaustapa on Suomeen saapunut, on olemassa useita tulkintoja. Kyse on todennäköisimmin Ruotsin alueelta tulleista siirtolaisista, mutta myös Veikselin aluetta Puolassa on aikoinaan pidetty todennäköisenä (mm. Kivikoski 1971: 40–41; Salo 1968: 194–196, 234; 1984: 209, 222–223; Edgren 1999: 329; Raninen 2005: 43; Sevä-Münchow 2012: 96). Maarian Kärämäestä on myös löydetty muista kalmistoista tuntemattomia reunakehällisiä polttohautoja. Näiden yhteydessä Salo (1968: 196–197; 1984: 209) mainitsee samankaltaisuudet tanskalaisiin reunakehällisiin hautoihin (*tuegrav*), mutta lähimmät vastineet niille hän on kuitenkin löytänyt Ruotsista. Omasta

Kartta 2. Maarian Kärämäen kalmiston kaivausalueet. Haudat on merkitty mustalla; epävarmat haudat ja muut rakenteet vihreällä; kivi-
kautiset kuopat sinisellä. Hiekkakuopan löytöalueet on merkitty kirjaimilla A-C (Kaivauskarttojen pohjalta piirtänyt J. Moisio).

mielestäni (Moisio 2015: 42–44, 104) ajallisesti ja maantieteellisesti läheisimmät vastineet ovat kuitenkin löydettävissä Jyllannin ja Skånen alueiden hautaustraditioista (ks. Jørgensen 1975: 5–8; Björk 2005: 66; Jönsson & Lövgren 2003: 41–44), mikä merkitsee sitä, että kärsämäentyypin kalmistojen juuret voivat ulottua useammalle kuin vain yhdelle alueelle, kuten myös Raninen (2005: 45) on ehdottanut.

Roomalaisajan alkupuolella tapahtunut siirtolaisuus Suomen rannikkoalueelle ei tarkoittanut alueen vanhemman väestön katoamista uuden populaation tieltä. Todennäköisesti molemmat ryhmät elivät alueella rinnakkain useiden sukupolvien ajan ja sulautuivat vähitellen toisiinsa seka-avioliittojen myötä (Salo 1984: 222–223). Joidenkin tutkijoiden mielestä siirtolaisuutta ei kuitenkaan tarvita selittämään uusien kalmistomuotojen omaksumista. Tämän teorian mukaan roomalaisajan alkupuoli oli kulttuuriselle muutokselle kypsä vaihe, jolloin Itämeren yli ulottuneiden läheisten kontaktiverkostojen kautta olisi tapahtunut kulttuurivaikutteiden leviämistä ilman, että merkittävää väestön siirtymistä uusille alueille olisi tapahtunut (Pihlman 1985: 68–69; Asplund 2008: 258–261). Ranisen (2005: 48) mukaan Pihlmanin myöhäisemmissä tulkinnoissa (1987; 1992) on kuitenkin havaittavissa paluuta migraation sisältäviin selitysmalleihin.

Kalmistotradition alkuperän lisäksi kärsämäentyypin kalmistot ovat herättäneet mielenkiintoa myös asehautauksien suuren määrän vuoksi. Maarian Kärsämäessä runsaimmin varustetut asehaudat ovat sijainneet kaivausalue VI:lta löytyneestä palokuoppahautojen rivistöstä. Yhdestäkään haudasta ei ole löytynyt koruja tai muita esineitä, jotka olisi perinteisesti yhdistettävissä naisten hautauksiin. Tämän vuoksi Salo on tulkinut rivistön miesjoukon tai -liiton (*Männerbund*) yhtenäiseksi rintamaksi, jota johtaneet päälliköt (anakronistisesti ”kuninkaat” ja ”ruhtinaat”) on tunnistettavissa paremmin varustelluista asehaudoista. Rivistöä

ympäröivistä haudoista puolestaan tunnetaan esineitä, joiden perusteella osa niistä on määritetty naisten haudoiksi ja sijoittelunsa puolesta kyseessä olisi osoitus naisten alisteisesta asemasta miehiin nähden. Samaa tulkintaa on sovellettu laajemmin myös kalmistoihin, joista on löytynyt hyvin vähän naisille kuuluneita hauta-antimia (Salo 1968: 216–217; 1984: 210, 223; 2003: 38).

Kalmiston asehautauksia on tutkinut myös Sami Raninen (2005; 2006), joka on tarkastellut niitä konfliktiarkeologian kautta. Hän on myös pyrkinyt analysoimaan syvällisemmin Salon esittämiä hypoteeseja. Esimerkiksi naisten sosiaalinen asema voidaan stressihypoteesin kautta tulkita paljon stabiilimmaksi kuin miesten ja vasta vanhemman roomalaisajan jälkipuoliskolla ilmaantuneet paremmin varustellut naisten hautaukset voisivat olla osoitus kasvaneesta sosiaalisesta kilpailusta (Raninen 2005: 50). Asehautauksien ja hautarivistön tulkinnessa Raninen (2005: 51–53) tukeutuu Salon aikaisemmin esittämään tulkintaan miesjoukon yhtenäisestä rintamasta, jossa aseiden kanssa haudatut miehet muodostivat mahdollisesti jo eläessään päällikköjohtoisen korkeamman statusryhmän.

Molemmat tutkijat ovat tukeutuneet Maarian Kärsämäen ja Laitilan Sonkilan kalmistoista tehtyihin osteologisiin analyyseihin (ks. Lahtiperä 1973; 1974). Varsinkin Salo (1984: 210, 214–215, 223) on käyttänyt niitä vahvistamaan aikaisemmin esittämiään näkemyksiä sukupuoleen perustuvasta jaosta. Ongelmana tässä on kuitenkin se, että tulkinnot perustuvat vain osittain osteologisiin analyysituloksiin ja Lahtiperän tutkimuksen seikkaperäisempi lukeminen osoittaa, että tulokset ovat joiltain osin suoraan ristiriidassa Salon sukupuoleen sidottujen esinetulkintojen kanssa ja esimerkiksi Salon miehille varatusta hautarivistöstä on tunnistettu ainakin kahden naisen jäänteet (Lahtiperä 1973: 25–27).

Tämän vuoksi kalmistoa ja sinne haudattuja vainajia on syytä tarkastella

uudelleen. Hautarivistön kohdalla on myös syytä miettiä sitä, onko rivistöä koskaan ollut olemassakaan siinä mielessä kuin Salo on sen esittänyt. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista esittää pitkälle meneviä tulkintoja tai antaa vastauksia kaikkiin kysymyksiin, vaan pikemminkin tarkoituksena on avata keskustelua kohteen monipuolisesta luonteesta ja osoittaa kalmistosta tehtyjen suoraviivaisten tulkintojen ongelmallisuus. Artikkelissa läpikäytyjen hautojen tiedot on koottu liitteen taulukkoon 1.

Hautarivi – tulkintaa vai todellisuutta?

Kaivausalueelta VI löytynyt hautarivi on yksi kalmiston näkyvimmistä rakenteista ja se on vaikuttanut kärsämäentyypin kalmistoista sekä laajemmin myös roomalaisajasta tehtyihin tulkintoihin. Kyseessä ei kuitenkaan ole mikään yksiselitteinen hautakeskitymä, vaikka sen suhteellisen suora muoto antaisikin sellaisen vaikutelman. Hautarivi on noin 16 metriä pitkä ja se koostuu viidestätoista palokuoppahaudasta. Näistä pääosa on kaivettu esiin vuonna 1950 (numerot 47–49, 51–54, 56–59) ja hautarivistöön on laskettu kuuluvaksi myös Tallgrenin vuonna 1932 kaivat haudat (38–41). Näiden lisäksi rivistöön kuuluu myös kaksi kivettyä kuoppaa (50, 55) jotka eivät todennäköisesti ole hautoja, sillä niistä ei löytynyt palaneita luita tai hauta-antimia (Salo 1968: 51).

Aseantimet muodostavat rivistön selvästi suurimman esineryhmän, sillä niitä on löydetty kaikkiaan kymmenestä haudasta (numerot 38, 48–49, 51–54, 57–59). Loput viisi hautaa on joko varustettu köyhemmin (47) tai niissä ei ole lainkaan hauta-antimia (39–41, 56) (Salo 1968: 40–44; Raninen 2005: 49). Hauta-antimien ajoituksen mukaan osa rivistön haudoista edustaa kalmiston varhaisinta käyttövaihetta vanhemman roomalaisajan alkupuolelta (B1-periodi) ja muut ovat periodin jälkipuolelta (B2) (Salo 1968:

52, 55). Hautojen ajoituksista on kuitenkin olemassa erilaisia tulkintoja ja esimerkiksi Ilkjærin (1990: 368) työssä osa haudoista on saanut laveamman koko vanhemmaa roomalaisaikaa kattavan ajoituksen ja toisissa ajoitus on siirtynyt vanhemman roomalaisajan jälkipuoliskolle. Yksi haudoista saattaa olla jopa nuoremman roomalaisajan alkupuoliskolta (C1a) (ks. Raninen 2005: 42).

Kokonaisuudessaan ajoitustulokset antavat kuvan rivistöstä, johon hautaaminen ei näytä tapahtuneen lyhyen aikavälin sisällä ja esimerkiksi tarkastelemalla rivistön vanhimpien hautausten suhteita voidaan huomata, etteivät ne vielä siinä vaiheessa muodostaneet selkeästi yhtenäistä riviä (ks. Salo 1968: Abb. 56–57). Lisäksi, jos Ilkjærin ajoitukset otetaan huomioon, niin hautojen väliset suhteet muuttuvat yhä monimutkaisemmiksi. Onkin mahdollista, että rivistö on muodostunut vasta useiden sukupolvien toiminnan tuloksena siten, että vanhimpien hautojen liittäminen rivistöksi on ollut vasta myöhemmin kiteytynyt idea, jolla ei välttämättä ollut mitään yhteyttä alkuperäisten hautaajien ideologioihin tai uskomuksiin. Hautarivistössä olevat kiveykset puolestaan ovat voineet olla tarkoituksellisia elementtejä, joilla se on jaettu kolmeen erilliseen osaan.

Toinen pohtimisen arvoinen asia on kysymys hautarivistön olemassaolosta sellaisessa muodossa kuin se on aikaisemmin esitetty. Rivistön voi nimittäin katsoa jatkuvan myös haudan nro 59 jälkeen, mutta sen suunta kääntyy lähes 90 astetta. Vaihtoehtoisesti tämän voi tulkita kokonaan uuden rivin aluksi, joka on kohtisuorassa edelliseen nähden. Kyseisessä rivissä on neljä palokuoppahautaa (numerot 60, 61, 62, 63) ja edellisen rivin tavoin myös tämä päättyy esineettömään ja ilman vainajaa olevaan kiveykseen (64). Rivistön voi mahdollisesti katsoa myös jatkuvan, sillä sen eteläpuolella on vielä ruumis- hautojen keskittymä ja kahden palokuoppahaudan päällä oleva 5–6 metriä laaja kiveys (numerot 65, 68–70, 93). Molemmat rivistöt havaittiin alun perin jo kaivausvaiheessa (Salmo 1950), mutta lukuun ottamatta Ranisen

(2005: 65) artikkelin lyhyttä mainintaa, niihin ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota. Pääasiallisena syynä tähän voidaan todennäköisesti pitää sitä, että toisen rivistön haudat ovat esineettömiä, mutta yhtä hyvin molempia hautarivejä ja niiden ympärillä olevia hautoja voitaisiin käsitellä yhtenä kokonaisuutena.

Kalmistokronologian tuntemus olisikin tässä kohtaa hyvin tärkeää, mutta edes radiohiiliajoitusten tulokset eivät välttämättä pysty antamaan riittävän tarkkaa kuvaa, jonka pohjalta saataisiin tarkasteltua ensimmäisen hautarivistön sisäisiä ajallisia suhteita. Laveammilla ajoituksilla voitaisiin toki testata aikaisempia tulkintoja, mutta näissä tutkimuksissa pitäisi selvittää myös toisen hautarivistön sekä ympäröivien hautojen ajallisia suhteita asehautausrivistöön, jotta voitaisiin ratkaista, miten kyseinen hautakeskittymä on alkujaan muodostunut.

Ruotuväen naiset ja muut ”väärin” haudatut

Kuten jo alussa mainittiin, kalmiston hautarivistä on osteologisesti tunnistettu kahden naisen jäänteet. Näiden lisäksi useista haudoista on havaittu Salon esineisiin pohjautuvien sukupuolitulkintojen vastaisia hautantimiamia. Aikaisemmin on jo huomioitu, että osa esineiden perusteella naisten haudoiksi tunnistetuista palokuoppahautoista on sisältänyt ainoastaan miespuolisten vainajien jäänteitä. Hauta nro 9 sisälsi vyönsoljen lisäksi sormuksen, hauta nro 28 sisälsi kaarevateräisen nahkaveitsen ja ompeluneulan ja haudassa nro 70 oli puolestaan kaarevateräinen nahkaveitsi ja rannerengas (Salo 1968: 35–36, 39, 45; Lahtiperä 1973: 48–49; Raninen 2005: 54; Asplund 2008: 258).

Hautarivistön viidestätoista haudasta yhteensä seitsemän kohdalla vainajien sukupuoli on voitu määrittää osteologisesti ja tunnistetut naisten jäänteet ovat sijainneet rivistön koillisosassa. Haudan nro 56 peitteenä oli hiekkakivilaaioista koostuva kiveys.

Kyseessä oli aikuiselle tai kypsälle aikuiselle naiselle tarkoitettu yksilöhauta ja vainajan jäänteiden mukana ei ollut lainkaan hautantimiamia (Salo 1968: 43, Abb. 46; Lahtiperä 1973: 25). Hauta nro 59 oli puolestaan vanhemmalle roomalaisajalle ajoittuva kahden yksilön asehautaus, joka oli peitetty kiveyksellä. Tutkimuksen perusteella haudassa oli todennäköisesti aikuisen miehen sekä aikuisen naisen luut ja näiden lisäksi on tunnistettu myös lampaan/vuohen, koiran sekä hirven luita (Lahtiperä 1973: 26–27). Hautantimina oli tikari (*pugio*), keihäänkärki, kupura, niitti kilvestä, kilven käsirauta, kupariseksinen niitti sekä vyönsolki (Salo 1968: 44; Lahtiperä 1973: 27).

Haudan nro 59 löydöt voidaan tutkia miehen aseantimiksi, mutta seuraavaksi tarkasteltava hauta nro 42 osoittaa yksioikoisten tulkintojen ongelmallisuuden. Hauta nro 42 on nimittäin nuoremman roomalaisajan alkupuoliskolle (C1b–C2) ajoittuva asehautaus, josta osteologisen analyysin perusteella on tunnistettu ainoastaan naisen ja karhun luita (Lahtiperä 1973: 17–18; Ilkjær 1990: 368). Hautaan oli asetettu antimina kaksi keihäänkärkeä, kupura, kilven reunaheloja, veitsi, kaksi sarvikampaa, rautasinkilä ja osittain sulaneen kultaisen spiraalisormuksen katkelma (Salmo 1951b: 105). Kyseessä on kalmiston nuoremman roomalaisajan haudoista rikkaimmin varusteltu ja yksi harvoista roomalaisaikaisista haudoista, joista on löydetty kultaa.

Kyseessä ei myöskään ole ainoa naiselle kuulunut roomalaisaikainen asehautaus Suomesta, sillä Laitilan Savemäen Soukaisten kalmistosta on löytynyt vanhemmalle roomalaisajalle ajoittuva palokuoppahauta, jossa aseantimena oli väkäsellinen keihäänkärki (Pihlman 1985: 63; Vormisto 1985: 153; Raninen 2005: 55). Verrattuna asehautauksen kokonaismäärään näyttää siltä, että naisten osuus on ollut melko pieni. Ne kuitenkin riittävät osoittamaan sen, että Salon esittämät käsitykset esineisiin pohjautuvasta biologisen sukupuolen tunnistamisesta sisältävät runsaasti epävarmuustekijöitä.

Naiset asehaudoissa eivät ole Kärämäen ainoa erikoispiirre, sillä muutamasta kaksoishaudasta tunnetaan myös nuorten yksilöiden jäänteitä, jotka monipuolistavat kuvaa entisestään. Kalmistosta tunnetaan nimittäin myös yksi asehautaus (87), johon oli haudattu aikuinen mies, lapsi ja tunnistamattoman selkärankaisen eläimen poikasen jäänteet. Toisesta haudasta (47/48) puolestaan tunnistettiin aikuinen mies, lapsi/nuori sekä mahdollisesti kissa. Epävarmuus hautojen 47 ja 48 luiden alkuperästä johtuu siitä, että ne otettiin talteen yhtenä kokonaisuutena. Löytöluettelon ja osteologisen tutkimuksen perusteella siihen kuuluu kaksi erillistä luukeskittymää, jotka voivat olla peräisin kahdesta eri haudasta (Lahtiperä 1973: 19–21, 38; KM 12686: 33). Tämä on valitettavaa, sillä olisi hyvä tietää onko kyseessä veitsellä ja mahdollisesti naapurihautaan kuuluneella sarvikammalla varustettu hauta nro 47 vai nro 48, joka on gladiuksella varustettu asehauta (Salo 1968: 42). Haudassa nro 87 puolestaan oli hauta-antimina kupura, kilven käsirauta, keihäänkärki ja veitsi (Salo 1968: 47; Lahtiperä 1973: 38–39).

Kalmiston viimeinen tavanno-maisia sukupuolikäsityksiä rikkova hautaus on numero 25, joka alun perin tulkittiin esineettömäksi haudaksi. Osteologisen analyysin perusteella haudassa on kuitenkin miehen jäänteitä ja tutkimuksen yhteydessä löytyi myös sarvikamman piikki ja yksittäinen sulanut lasihelmi, jollaisia on löydetty naisten tunnistetuista tai sellaisiksi tulkituista haudoista (Maarian Kärämäen hauta nro 33 ja mahdollisesti nro 30; Lieto, Vanhalinnan Aittamäki, hauta nro 1) (Salo 1968: 39–40, Abb. 60; Lahtiperä 1973: 10–11; TYA 597: 1046).

Hauta-antimet lasten ja nuorten haudoissa

Osteologisen analyysin kautta voidaan päästä käsiksi myös yhteisön sosiaalisen stratifi-

kaation kehitykseen, eli siihen periytykö vanhempien varallisuus uusille sukupolville. Aihetta on pohdittu jossain määrin jo aikaisemmissa tutkimuksissa, mutta Salon käsittely on kuitenkin ollut melko pintapuolista. Raninen (2005: 52) onkin todennut, että esimerkiksi Salon käsite ensimmäinen vertaistensa joukossa (*primus inter pares*) ei juurikaan kerro, mitä se olisi merkinnyt Lounais-Suomen rannikkoalueen väestön keskuudessa roomalaisaikana. Paremmiin varustetut haudat mahdollisesti edustavat paikallista eliittiä ja heidän jälkeläisillään olisi puolestaan ollut muita paremmat edellytykset nousta yhteisössään korkeampaan asemaan vanhempiensa tai suvun tarjoaman varallisuuden, sosiaalisten suhteiden sekä prestiisin avulla (Raninen 2005: 52–53).

Maarian Kärämäen kalmistosta tunnistetut lasten ja nuorten hautaukset tarjoavat hyvän ikkunan mahdollisen vaurauden periytyvyyden tarkasteluun tai ainakin siihen, miten esineiden määrä vaihtelee kyseisten hautojen välillä. Kaikkiaan kalmistosta tunnetaan neljä lapsen tai nuoren hautaa, joista ei ole tunnistettu lainkaan aikuisten yksilöiden jäänteitä. Hauta nro 75 oli esineetön lapsen hauta. Haudasta nro 88 tunnistetun lapsen/nuoren mukana oli puolestaan veitsi. Haudan nro 16 lapsen/nuoren yksilön mukana oli kupariseoksinen kaarisolki (*kräftig profilerte Fibel*) ja haudasta nro 76 puolestaan löytyi nuoren yksilön mukana laitettu edellisen kaltainen kaarisolki sekä sirppi (Lahtiperä 1973: 8, 32–33, 39; Salo 1968: 38, 46–48).

Näiden pohjalta voidaan todeta, että kyse ei ole erityisen rikkaista tai runsaasti varustelluista haudoista, mutta hautojen nro 16 ja 76 kaarisoljet saattavat olla osoitus jonkinasteisesta peritystä varallisuudesta tai arvonannosta, sillä kalmistosta tunnetaan solkia ainoastaan kahdeksan kappaletta ja näistäkin kolme on irtolöytöjä. Kokonaisuudessaan haudat suhteutuvat melko hyvin kalmiston mui-

hin esineellisiin hautoihin, sillä valtaosasta näistä on löydetty vain muutamia esineitä. Tämän lisäksi on huomioitava se seikka, että noin puolet haudoista on kokonaan ilman (säilyneitä) hauta-antimia.

Hevosenpää haudassa – eläinten luut statuksen merkkeinä

Yksilöiden varallisuutta voi tarkastella myös laajemmin kuin pelkästään metalliesineiden tai hautarakenteiden pohjalta, sillä esimerkiksi eläinten luut muodostavat merkittävän löytöryhmän Maarian Kärämäen kalmistossa. Yhteensä eläinten luita on löydetty neljästätoista haudasta ja näistä kahdeksassa on ollut mukana myös muita hauta-antimia (Lahtiperä 1973: 46). Aikaisemmin mainittujen asehautautusten yhteydessä löydetty luut ovat oma lukunsa, mutta esineettömien hautojen kohdalla eläinten jäänteet antavat syyn tarkastella uudelleen niihin haudattujen yksilöiden asemaa ja varallisuutta.

Hauta nro 24 muodosti aiemmin mainitun haudan nro 25 kanssa rinnakkaisen parin kaivausalueella II. Kummastakaan haudasta ei havaittu kuopan lisäksi muita rakenteita ja saviuurnaa lukuun ottamatta hauta nro 24 oli esineetön (Salo 1968: 39). Se näyttää olevan vain yksi antimeton hauta muiden joukossa, mutta analyysin perusteella aikuisen yksilön (sukupuolta ei voitu määrittää) kanssa on haudattu hevosen (pääkallo: poskiluun palanen) ja lampaan/vuohen jäänteitä. Sitä, onko kyseessä ollut kokonaisen hevosen vai hevosen osan, kuten pään, polttaminen roviolla ei käy selväksi ja kokonaisuudessaan haudasta löytyi luita vain 35 g (Lahtiperä 1973: 10).

Kyseessä voisi olla ratsusotilaan hauta, mutta muiden antimien, kuten aseiden ja kannusten puuttuminen tekee tulkinasta epävarman. Muualla Itämeren piirissä ratsusotilaat on pääasiassa tunnistettu juuri esinelöytöjen perusteella ja varsinkin kannuksia on pidetty eliitin symboleina (esim. Nicklasson 1997: 142; Andersson 1998: 87;

Kontny 2009: 101). Suomesta puolestaan ei tunneta lainkaan roomalaisaikaisia kannuslöytöjä (Raninen 2005: 44), joten näyttää siltä, että statuksen korostamiseen on voitu käyttää muita keinoja tai sitten samanlaista pitkälle kehittyntä ratsusotilaiden eliittiä ei ole syntynyt. Myöskään hevosten käyttötarkoituksesta roomalaisajan Suomessa ei ole varmuutta, mutta lähialueilta ainakin Virosta on jo pronssikaudelta todisteita hevosten käytöstä ratsuina, mutta ei kuitenkaan vetoeläiminä (Maldre & Luik 2009: 44). Kysymys siitä, oliko haudan nro 24 yksilö ratsusotilas hevosineen vai onko kyseessä jostain muusta hautauhrista, jää vaille vastausta. Voidaan kuitenkin olettaa, että eläimen arvo heijastaisi ainakin jossain määrin myös vainajan korkeampaa statusta.

Muita mahdollisia statukseen liittyviä eläinten jäänteitä ovat hylkeen ja karhun luut, joita tunnetaan useasta eri haudasta. Hylkeen luita on tunnistettu peräti neljästä eri haudasta (6, 31, 77, 90), mutta edellisen haudan tavoin myöskään näistä ei tunneta lainkaan esineitä (Lahtiperä 1973: 46–47). Haudoissa nro 6 ja 90 oli käytetty hiekkakivilaakoja ja kahdessa muussa ei havaittu minkäänlaisia rakenteita (Salo 1968: 35, 40, 46, 48). Osteologisen analyysin perusteella haudasta nro 6 tunnistettiin ainoastaan hylkeen luita ja muiden kohdalla kyse on yksilöhaudoista, joista ainoastaan haudan nro 77 yksilö pystyttiin tunnistamaan naiseksi. Luista on tunnistettu pääasiassa raajojen luita (olkaluiden, kämmen-/jalkapöydänluiden ja sormiluiden kappaleita), mutta haudasta nro 90 löytyi myös kappale pääkalloa (ohimoluu) (Lahtiperä 1973: 3, 13–14, 33–34, 40–41). Raajojen luut voivat olla peräisin turkiksista, mutta ainakin haudan nro 90 kohdalla on myös mahdollista, että hylje on poltettu hautaroviolla joko osittain tai kokonaan.

Karhujen luita on puolestaan löydetty kolmesta haudasta (33, 42, 69), joista yksi on aikaisemmin mainittu naisen asehautaus. Osteologisen analyysin perusteella myös kahteen muuhun hautaan asetetut yksilöt ovat

naisia, tosin haudasta nro 69 on kaksi erillistä luukeskittymää, joista toisesta on tunnistettu miehen jäänteitä. Haudan luukeskittymät on kuitenkin erotettu toisistaan ja karhun luut ovat olleet yhdessä naisen jäänteiden kanssa. Haudasta nro 33 on karhun lisäksi tunnistettu myös märehitjän polttamattomia luita (Lahtiperä 1973: 14–15, 29–31). Hauta nro 33 oli rakenteeltaan yksinkertainen kuoppa, mutta haudan 42 kohdalla oli käytetty hiekkakivilaakoja ja haudan nro 69 (myös haudan nro 70) katteena oli 5–6 metriä laaja yksikerroksinen kiveys. Haudat oli myös varustettu esineillä, sillä haudasta nro 33 löytyi kolme helmeä ja sulanutta lasia. Haudassa nro 69 oli puolestaan naskali, sirppi ja ranterengas (Salo 1968: 40, 45). Jälkimmäisen haudan kohdalla tosin ei ole selvää kummalle vainajista esineet ovat kuuluneet. Karhun jäänteistä on tunnistettu ainoastaan kynsinivieliä, joiden perusteella voidaan olettaa, että vainajat on mahdollisesti kääritty taljaan ennen polttamista (Lahtiperä 1973: 15, 18, 30, 46–47).

Osteologisen analyysin perusteella sekä hylkeiden että karhujen jäänteitä sisältäneet haudat näyttävät pääosin kuuluneen naisille ja etenkin karhun on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu liittyvän usein naiseen. Esimerkiksi rautakauden loppupuolelta tunnetaan runsaasti karhunhammasriipuksia, jotka on tulkittu osaksi suojelevaa magiaa, hedelmällisyyttä ja seksuaalisuutta (Asplund 2005: 13–30; Riikonen 2005: 31–72). Näistä poikkeavan tulkinnan on esittänyt Nora Kivisalo (2008: 281), jonka mukaan riipukset ovat voineet edustaa myös erämaan hallintoon ja metsästyksen liittyneitä vallan ja yhtenäisyyden symboleita, joita hyödynnettiin osana pyrkimyksiä hallita turkiskauppaa.

Roomalaisaikaisista haudoista löytyneiden karhujen luiden yhdistäminen viikinkiaikaisiin riipuksiin ja näihin liittyviin tulkintoihin ei luonnollisestikaan ole kovin varmalla pohjalla, koska välissä on useiden vuosisatojen välinen ajallinen ero. Haudan nro 42 aseet ja muut hautantimet ovat kuitenkin osoitus kyseisen yksilön korkeasta asemasta ja hautaa nro 69

kattanut laaja kiveys on puolestaan todennäköisesti ollut visuaalisesti hyvin näkyvä osa kalmistoa. Hauta nro 33 puolestaan näyttää kaikkein vaatimattomimmalta ja samaa voi sanoa hylkeen luita sisältäneistä hautauksista, mutta näiden tulkinta matalamman statuksen haudoiksi johtuu puhtaasti metalliesineiden oletettuun korkeampaan arvoon.

Karhun ja hylkeiden luut luonnollisesti osoittavat myös sisämaahan ja merelle suuntautuneeseen metsästyksen. Koska turkiskauppaa on arkeologisissa tulkinnoissa korostettu ja pidetty keskeisenä osana Suomen rautakautista kaupankäyntiä, voidaan olettaa, että myös haudoista löytyneillä eläinten luilla on voinut olla korkeampaa statusta osoittava merkitys Suomen rannikkoalueen yhteisöjen hautaustraditioissa.

Lopuksi

Maarian Kärämäen kalmiston aineistojen läpikäyminen osoittaa, että aikaisemmat tulkinnat kohteesta ovat perustuneet ainakin osittain puutteellisiin tietoihin osteologisista analyysituloksista. Osteologisissa tutkimuksissa itsessään ei myöskään ole huomioitu sukupuoleen sidottujen esinetulkintojen ristiriitaa kuin ainoastaan muutaman haudan kohdalla ja koska tuloksia ei ole koskaan julkistettu, ne ovat jääneet arkeologien enemmistöltä huomaamatta. Tällä on merkitystä myös yksittäistä kalmistoa laajemmassa kontekstissa, sillä juuri Maarian Kärämäki on ollut keskeinen kohde, jonka pohjalta on tulkittu yksilöiden sosiaalista asemaa, siirtolais- ja paikallisväestön välisiä suhteita sekä sitä, miten Suomen rannikkoalueen asutuskuvaa kehittyi roomalaisajalla.

Hautarivistöstä tunnistettujen naisten perusteella käsitys siihen haudatusta miespuolisesta soturijoukosta voidaan tämän myötä hylätä kokonaan. Osteologisen sekä arkeologisen aineiston yhdistämisen kautta havaitut poikkeamat muissa haudoissa antavat myös kalmistoa käyttäneestä yhteisöstä

paljon monipuolisemman ja rikkaamman kuvan, jonka pohjalta tulevat tulkinnat tulisi tehdä. Tutkimuksen kautta esiin nousee myös yksilöiden toimijuus, jonka näkyvimpänä esimerkkinä voidaan pitää haudasta nro 42 tunnistettua rikkain aseantimin varustettua naista. Kalmistoaineisto antaa myös syyn olettaa, että pelkkiin metalliesineisiin keskittyvä hautojen arvottaminen voi olla jossain määrin harhaanjohtavaa. Tunnistetut eläinten luut nimittäin osoittavat, että ainakin joidenkin hautojen kohdalla voidaan puhua korkeamman sosiaalisen statuksen omanneista yksilöistä.

Lopuksi voidaan todeta, että kalmiston löytöaineiston suuri määrä mahdollistaisi myös laajemman kohteen uudelleenanalysoinnin. Varsinkin muualla Itämeren piirissä tehdyt tutkimukset ovat tarkentaneet eri esinetyyppien ajoituksia ja ne mahdollistaisivat hautojen välisten ajallisten suhteiden paremman tarkastelun. Samalla olisi syytä teettää myös radiohiiliajoituksia esineettömistä haudoista, jolloin kalmiston sisäinen kronologia ja eri käyttövaiheiden intensiteetti voitaisiin selvittää aikaisempaa tarkemmin.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Lahtiperä, P. 1973. Maarian Kärämäen kalmiston luuanalyysi. Pro gradu -työ. Turun yliopiston arkeologian oppiaine, Turku.
- Moisio, J. 2015. Beyond the Sea – Migrations and the Middle Ground in the Coastal Region of Finland Proper during the Roman Iron Age. Pro gradu -työ. Turun yliopiston arkeologian oppiaine, Turku.
- Salmo, H. 1950. Maaria Kärämäki Ristinpalta. Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmiston kaivaus 1950. Kaivausraportti nro. 134222. Museovirasto, Helsinki.
- Salmo, H. 1951a. Maaria Kärämäki Ristinpalta. Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmiston kaivaus 1951. Kaivausraportti nro. 134224. Museovirasto, Helsinki.
- Salmo, H. 1952. Maaria Kärämäki Ristinpalta. Kivikautisen asuinpaikan ja rautakautisen kalmiston kaivaus 1952. Kaivausraportti nro. 134195. Museovirasto, Helsinki.
- Salonen, H. 1927. Maaria Kärämäki. Kivi- ja rautakautisen muinaisjäännösalueen kaivaus 1927. Kaivausraportti nro. 134203. Museovirasto, Helsinki.
- Sartes, M. 1992. Vähäjokilaakson inventointi 1991. Inventointiraportti nro. 142771. Museovirasto, Helsinki.
- Sevä-Münchow, L. 2012. Kärämäen tyyppin kalmistot: osa Itämeren piirin roomalaisaika. Pro gradu -työ. Turun yliopiston arkeologian oppiaine, Turku.
- Tallgren, A. M. 1932. Maaria Kärämäki. Rautakautisen kalmiston kaivaus 1932. Kaivausraportti nro. 134211. Museovirasto, Helsinki.
- Virtanen, E. H. 1922. Maaria Kärämäki. Kivi- ja rautakautisen muinaisjäännösalueen kaivaus 1922. Kaivausraportti nro. 134236. Museovirasto, Helsinki.
- Västmanland under romersk järnålder, K. Andersson (toim.) *Suionum Hinc Civitates – Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*: 59–93. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala.
- Asplund, H. 2005. The Bear and the Female. Bear-tooth pendants in Late Iron Age Finland, S. Mäntylä (toim.) *Rituals and Relations. Studies on Society and Material Culture of the Baltic Finns*: 13–30. Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki.
- Asplund, H. 2008. *Kymittä. Sites, Centrality and Long-term Settlement Change in the Kemi-önsaari Region in SW Finland*. B-sarja, Humaniora nro. 312. Turun yliopisto, Turku.
- Björk, T. 2005. *Skäran på bålet – Om den äldre järnålderns gravar i Skåne*. Lund University, Lund.
- Edgren T. 1999. Alkavan rautakauden kulttuuri-kuva Länsi-Suomessa, P. Fogelberg (toim.) *Pohjan poluilla: suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*: 311–333. Suomen tiedeseura, Helsinki.
- Ilkjær, J. 1990. *Illerup Ådal 1. Die Lanzen und Speere, Textband*. Jutland Archaeological Society Publications XXV: 1. Aarhus University Press, Aarhus.
- Jørgensen, E. 1975. Tuernes mysterier. *Skalk* 1: 2–10.
- Jönsson, L. & K. Lövgren. 2003. *Öresundsförbindelsen – Fosie 9A–B*. Malmö Kulturmiljö, Malmö.
- Kivikoski, E. 1971. Turun seudun esihistoria, E. Kivikoski & C.J. Gardberd (toim.) *Turun kaupungin historia kivikaudesta vuoteen 1366*: 1–110. Lounaisrannikko, Turku.
- Kivisalo, N. 2008. The Late Iron Age Bear-Tooth Pendants in Finland: Symbolic Mediators between Women, Bears, and Wilderness? *Temenos* 44: 263–291.
- Kontny, B. 2009. Horse and its use in the Prehistoric Culture in the Light of Archaeological Evidence. *Archaeologia Baltica* 11: 92–114.
- Lahtiperä, P. 1974. Laitilan Salon Sonkkilan kymmenen polttohaudan luuanalyysi. *Karhunhammas* 1: 39–55.
- Maldre, L. & H. Luik. 2009. The Horse in Estonia in the Late Bronze Age: Archaeozoological and Archaeological Data. *Archaeologia Baltica* 11: 37–47.

Kirjallisuus

- Andersson, K. 1998. Rik eller fattig – medveten eller omedveten? Kvinnan i Uppland och

- Nicklasson, P. 1997. *Svårdet ljuger inte – Vapenfynd från äldre järnålder på Sveriges fastland*. Acta archaeologica Lundensia. Series prima in 4 N 22. Almqvist & Wiksell International, Tukholma.
- Pihlman, S. 1985. Laitila, Soukainen, Savemäki. Rautakautisen kalmiston tutkimus 1978. *Karhunhammas* 9: 58–71.
- Pihlman, S. 1987. Turun seudun erityispiirteitä rautakaudella. *Aboa* 49: 25–31.
- Pihlman, S. 1992. Problems of Ethnicity Relating to the Migration and Early Merovingian Periods in Finland, V. Lang & J. Selirand (toim.) *Cultural Heritage of the Finno-Ugrians and Slavs*: 41–61. Estonian Academy of Sciences, Tallinna.
- Raninen, S. 2005. Tuskan teatteri Turun Käsämässä. Ajatuksia ja sitaatteja roomalaisesta rautakaudesta. I osa: Maarian Käsämäki ja Itämeren maailma. *Muinaistutkija* 4: 40–71.
- Raninen, S. 2006. Tuskan teatteri Turun Käsämässä. II osa: Väkiältä varhaisrautakauden kontekstissa. *Muinaistutkija* 3: 2–22.
- Riikonen, J. 2005. Iron Age Aprons from Southwest Finland and Other Cloths and Pendants Worn on the Waist, S. Mäntylä-Asplund (toim.) *Rituals and Relations. Studies on Society and Material Culture of the Baltic Finns*: 31–72. Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki.
- Salmo, H. 1951b. Pari reunahelaista kilpeä Suomesta. *Suomen museo* 58: 99–107.
- Salo, U. 1968. Die frühromische Zeit in Finnland. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 67. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Salo, U. 1984. Pronssikausi ja rautakauden alku, E. Laaksonen, E. Pärssinen & K.J. Sillanpää (toim.) *Suomen historia 1*: 98–249. Weilin+Göös, Espoo.
- Salo, U. 2003. Oliko Kalanti muinaismaakunta, V. Kaitainen, E. Laukkanen & K. Uotila (toim.) *Muinainen Kalanti ja sen naapurit. Talonpojan maailma rautakaudelta keskiajalle*: 13–91. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Vormisto, T. 1985. Osteologisk bearbetning av benmaterial framgrävt av den arkeologiska institutionen vid Åbo universitet 1975–1983. *Karhunhammas* 9: 135–177.

Kirjoittaja on Turun ja Saskatchewan yliopistoissa opiskellut osteoarkeologi, joka suorittaa tällä hetkellä jatko-opintojaan Turussa.

jusmoi@utu.fi

LIITE. Taulukko 1. Artikkelissa läpikäytyjen hautojen tiedot. Ajoituksissa (S) = Salo (1968); (I) = Ilkjær (1990).

Nro	Hauta-antimet	Lkm	Ikä ja sukupuoli	Eläinten luut	Ajoitus	Muuta
6	-	?	?	Hylje	?	Ainoastaan hylkeen luita on tunnistettu
9	Vyönsolki, sormus	1	Kypsä aikuinen, ♂	-	B2(S)	
16	Kaarisolki	1	Lapsi/nuori, ?	-	B2(S)	
24	-	1	Aikuinen, ?	Hevonen, lammas/ vuohi	?	
25	Sarvikamman piikki, sulanut lasihelmi	1	Aikuinen, ♂	-	?	
28	Silmäneula, nahka-veitsi	1	Kypsä aikuinen, ♂	-	B (2?) (S)	
30	Sirppi, 2 naskalia, sulanut lasia (helmistä ?)	1	Aikuinen, ♂	-	?	
31	-	1	Aikuinen, ?	Hylje	?	
33	Kolme helmeä, sulanut lasia (helmistä ?), kuonaa	1	Kypsä aikuinen, ♀	Karhu, märehijä	?	
38	Yksiteräinen miekka, veitsi, keihäänkärki, kupura	?	?	?	B1 (?) (S); B2 (I)	Luut kadonneet; hautarivi 1
39	-	1	Aikuinen, ?	-	?	Hautarivi 1
40	-	?	?	?	?	Luut kadonneet; hautarivi 1
41	-	?	Aikuinen, ?	Tunnistamattomia eläinten luita	?	Hautarivi 1
42	Kupura, reunaheloja, kaksi keihäänkärkeä, veitsi, kaksi sarvikampaa, rautasinkilä, osittain sulanut kultasormus	?	Aikuinen, ♀	Karhu	C (S); C1b–C2 (I)	
47	Veitsi, sarvikampa (mahdollisesti haudasta 48)	3	a. Aikuinen, ♂; b. Aikuinen, ♂; lapsi/nuori, ?	b. Kissa	B; Sarvikampa B2 (S)	Haudasta on kaksi luukeskittymää, joista toinen on mahd. haudasta nro 48; hautarivi 1

48	Gladius, keihäänkärki, huotran metalliheloja, vyönsolki, raudan kappaleita	?	?	?	B2 (S); B1–C1a (I)	Toinen edellisen haudan luukeskittymistä on mahd. tästä haudasta; hautarivi 1
49	Kupura, keihäänkärki, vyönsolki, veitsi, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ?	-	B1 (?) (S); B2 (I)	Hautarivi 1
51	Kupura, kilven käsirauta, niitti, keihäänkärki	1	Aikuinen, ?	-	B1 (S); B2 (I)	Hautarivi 1
52	Kupura, kaksi niittiä, keihäänkärki, veitsi, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ♂	-	B1 (?) (S); B1–B2 (I)	Hautarivi 1
53	Keihäänkärki, nahkaveitsi, keritsimet, sarvikamman osia	1	Aikuinen, ♂	-	B1 (?) (S); B (I)	Hautarivi 1
54	Kaksi keihäänkärkeä, veitsi, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ♂	-	B (S); B (I)	Hautarivi 1
56	-	1	Aikuinen tai kypsä aikuinen, ♀	-	?	Hautarivi 1
57	Keihäänkärki, veitsi	1	Aikuinen tai kypsä aikuinen, ?	-	B (S)	Hautarivi 1
58	Keihäänkärki, kupura, kilven käsirauta, raudan kappaleita	1	Aikuinen, ?	-	B1 (?) (S); B1–B2 (I)	Hautarivi 1
59	Pugio, keihäänkärki, kupura, niitti kilvestä, kilven käsirauta, kupariseoksinen niitti, vyönsolki	2	Aikuinen, ♂; aikuinen, ♀	Lammas/vuohi, koi-ra, hirvi	B2 (S); B1–B2	Hautarivi 1
60	-	?	?	?	?	Luut kadonneet; hautarivi 2
61	-	1	Aikuinen, ?	-	?	Hautarivi 2
62	-	1	Aikuinen, ?	-	?	Hautarivi 2
63	-	?	?	?	?	Luut kadonneet; hautarivi 2
65	-	1	?	?	?	Ruumishauta
68	-	1	?	?	?	Ruumishauta
69	Naskali, sirppi, ranerengas	2	a. Aikuinen, ♀; b. aikuinen tai kypsä aikuinen, ♂	a. Karhu	B (2?) (S)	Hautojen nro 69 ja 70 katteenä 5–6 metriä laaja kiveys

Moisio

70	Rannerengas, nahkaveitsi	1	Aikuinen tai kypsä aikuinen, ♂	-	B (2?) (S)	Hautojen nro 69 ja 70 katteen 5–6 metriä laaja kiveys
75	-	1	Lapsi, ?	-	?	
76	Kaarisolki, sirppi	1	Nuori, ?	-	B2 (S)	
77	-	1	Aikuinen, ♀	Hylje	?	
87	Kupura, kilven käsi- rauta, keihäänkärki, veitsi	2	Aikuinen, ♂; lapsi, ?	Selkäranta- kaisen eläimen poikasen luita	B1 (?) (S); B1–B2 (I)	
88	Veitsi	1	Lapsi/nuori, ?	-	B (S)	
90	-	1	Kypsä aikuinen, ?	Hylje	?	
93	-	1	?	?	?	Ruumishauta

(Salo 1968; Lahtiperä 1973; Ilkjær 1990)